

SIMÁNDI IRÉN

1945 – vezetékes műsorszórás Budapest utcáin

1944. november 30-án, a visszavonuló német csapatok egyik műszaki egysége felrobbantotta a lakihegyi adótornyokat. A csend az éterben 1945. május 1-jéig tartott.¹ A rádiózás azonban nem szünetelt. A megoldás a több előnnyel is járó, ekkor már mintegy fél évszázados múltra visszatekintő vezetékes híradólánc volt. A vezetékes rádiók központi rendszere egészen a hatvanas évek végéig működött, fennmaradását a politikai okok mellett – „azt hallgathatod, amit adok” – a jó hangminőség és az olcsóság is indokolta.

Az első „vezetékes műsorszóró” – a Telefonhírmondó

Puskás Tivadar világszabadalma, a vezetékes rádiózás, sőt a modern kommunikáció elődje 1893. február 15-én szólalt meg Budapesten, a Magyar utca 6. számú ház egyik szobá-

¹ A magyar hang persze ekkor sem hiányzott az éterből: a Szálasi-kormány decemberben indította Magyaróvárról a Rádió Budapestet; Moszkvából két adó is sugárzott: 1932-ben indult a Rádió Moszkva Magyar Adása, majd a háború éveiben, külön szerkesztőséggel, a Kossuth Rádió. Az utóbbi 1945. április 4-ig sugárzott műsort szovjet területről. A nyilasok adójáról közölt hírt a *Neue Zürcher Zeitung* (1945. március 29.), a moszkvai adásokról emlékezik a mai moszkvai magyar adás. Forrás: <http://hungarian.ruvr.ru/2007/09/18/381400.htmls> (Letöltve: 2011. 10. 12.) Lásd még: SIMÁNDI Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1945–1948*. Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2012. 9–10.

jából.² A Telefonhírmondó a következő szavakkal köszöntötte mintegy hatvan előfizetőjét: „Üdvözljük Budapest lakosságát. Üdvözljük olyan szokatlan módon, amely páratlan az egész világon. Üdvözljük az első várost, amelyből a Telefonhírmondó az egész világon győzelmes útjára megindult.”³ A korabeli sajtó szalagcímekben adott hírt a szenzációról, Puskás Tivadar egy évvel korábban szabadalmaztatott technikai csodájáról. Edison is nagy elismeréssel adózott egykori, európai telefonközpontokat fejlesztő képviselőjének új találmányáról, amelynek lényege az volt, hogy a műsorközlő egy stúdióból *szétosztotta hangját a telefonhálózat valamennyi bekapcsolt készüléke között*.⁴ (A Puskás működtette telefonokkal rendelkezők száma Magyarországon ekkor már több mint háromezer volt, akik külön előfizetéssel kérhették a Telefonhírmondó bekapcsolását.) Puskás egy önálló hálózatot is elkezdett kiépíteni, hogy javítson a vétel tisztaságán. A kiépített hálózat hossza hamarosan elérte a hetven kilométert, amivel már több száz lakást tudtak bekapcsolni.

Puskás Tivadar 1893. március 17-én bekövetkezett váratlan halálát követően Popper István mérnök vette meg a szabadalmat, s fejlesztette tovább a hálózatot. Létrehozta a Telefonhírmondó Részvénytársaságot, amelynek műszaki vezetője Szvetics Emil gépészmérnök lett, aki a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. létrejöttéig kísérhette végig a hallgatókat. Az előfizetők száma gyorsan növekedett, ami lehetővé tette, hogy még 1893-ban az Erzsébet körút 24. szám alatti házba, majd 1894 októberében a Rákóczi út 22. alatti épület IV. emeletén lévő helyiségekbe költözzenek.⁵

² A Magyar Rádió öt esztendeje. 1925–1930. *Rádióélet*, Budapest, 1930. 18.

³ A vezetékes közvetítés első működő szerkezete a Théatrophone volt, amit az 1881-es párizsi világiállításon mutattak be. Mint neve is jelzi, a színházból, vezetékekkel továbbított műsorokat – mindjárt sztereóban. Belgiumban, Svédországban és Spanyolországban is folytak vele kísérletek, de bonyolult rendszere miatt nem terjedt el. Leonard DE VRIES (szerk.): *Furcsa találmányok*. Móra Ferenc Ifjúsági Kiadó, Budapest, 1989. 123–124.

⁴ *Telefonhírmondó*. Összeállította és szerkesztette: GÁBOR Luca. Magyar Rádió, Budapest, 1993. 93.

⁵ A Magyar Rádió öt esztendeje. I. m. 24–25.

A Telefonhírmondót a hallgatók eleinte „beszélő újságnak” nevezték. Az adások első időszakából maradt meg az alábbi műsor-összeállítás, amelyet akkor „napirendnek” neveztek.

- Délelőtt 9.00: Pontos idő jelzése.
- Délelőtt 9.30: Napirend, a hivatalos lap hírei, éjjel érkezett táviratok.
- Délelőtt 10.00: Napihírek. Tőzsde-árfolyamok.
- Délelőtt 11.00: Napihírek. Tőzsde-árfolyamok.
- Délelőtt 12.00: Pontos idő jelzése. Országgyűlés. Hírlapok vezércikkei.
- Délután 12.45: Budapesti és bécsi déli tőzsdejelentések.
- Délután 1.00: Eredeti hírek.
- Délután 2.00: Országgyűlés. Eredeti hírek.⁶

A hírolvasás mellett felolvasóesteket is közvetítettek, hamarosan hangversenyrészleteket is hallhattak az előfizetők. 1895-ben a már önálló vezeték kötötte össze a Telefonhírmondó stúdióját az Operaházzal és a Népszínházzal, opera- és operettnyitányok kerültek műsorra. A millennium évében pedig már *teljes opera-* és *operett-előadásokat* közvetítettek. Idővel bővültek a helyszínek, hangversenytermek, szórakozóhelyek éttermek bekapcsolásával, utóbbiakból a könnyű műfajt kedvelő hallgatóknak a legnépszerűbb katona- és cigányzenekarok muzsikáját közvetítették. Már ekkor vidéki városokból is történtek kísérletek helyszíni adásokra, de ezek később nem folytatódtak.

A Telefonhírmondó a századfordulóra érte el hallgatói számának csúcspontját. 1900-tól „a rádió műsoradás megindulásáig sem műsora, sem az előfizetők száma nem változik jelentősen. Sőt, az első világháború alatt és különösen a háború után jelentősen csökken”.⁷ Jól mutatják mindezt a következő adatok: a szolgáltatás 1893-ban 500, 1895-ben 4915, 1900-ban 6437, 1914-ben 4600 helyre volt bekötve.⁸

⁶ FEHER Katalin: *A Magyar Rádió története*. Forrás: <http://www.drfeherkatalin.hu/upld/9.1.pdf> (Letöltve: 2017. 11. 22.)

⁷ *A Magyar Rádió és Televízió kézikönyve*. A Magyar Rádió és Televízió kiadása, Budapest, 1958. 10–11.

⁸ *A Magyar Rádió öt esztendeje*. I. m. 24–25.

A hírmondónak az újságokkal szembeni előnye az volt, hogy a közönség „az eseményeket szinte megtörténtükkel egy időben ismertethette. A híreket táviratokból, telefontudósításokból és kiküldött újságírók riportjaiból állították össze”. A Telefonhírmondó szerkesztősége leginkább a napilapokéhoz hasonlított, azonban a „kézirat nem nyomdába, hanem az ún. felolvasó szobába (stúdióba) került és napjában nem egyszer, hanem sokszor jelent meg”. Ebből következett, hogy ügyelni kellett arra, hogy a bemondók ne fáradjanak ki, ezért egymást váltva olvasták a szövegeket. Az asztalon helyezték el a mikrofont („felvevő készüléket”), „ebbe olvasták a szöveges adásokat”. A helyiségben az adások szükséges kellékei, az állványok, a kottatartók és a hangszerek is helyet kaptak. A visszhang kiküszöbölésére a falakat függönyökkel vonták be, és így vált a helyiség alkalmassá akár hangversenyek közvetítésére is. A szereplőket az adás előtt egy-másfél órával hívták be, a próba után közvetlenül adásba ment a produkció.⁹

A háborús gazdaság komolyan sújtotta a vállalatot, a hálózat további fejlesztésére, sem pedig a megrongálódott vezetékek javítására nem volt megfelelő mennyiségű nyersanyag. A háború alatt a karbantartás is elmaradt. Ennek következtében a jórészt a háztetőkön elhelyezett tartószerkezetek és a főváros területét behálózó vezetékek nagy része elrozsdásodott, a külső közvetítések helyszíneiről az ott tárolt mikrofonok legtöbbje eltűnt.

A háború idején a – Telefonhírmondóhoz kötődő – pontos idővel szolgáló, 1911-ben indult „óraüzem” akkumulátorai is jórészt tönkrementek. Az 1920-as évekre sikerült helyreállítani, amiről így számolt be *Az Est* 1923-ban: „Ez az óriási villanyóra ma már működik s a Telefonhírmondó Részvénytársaság vállalta a felelősséget azért, hogy mindig pontosan fog járni. A Newyork tetejének modern villanyórája különösen éjszaka nyújt érdekes látványt, amikor megvilágított fehér üvegarca hatvan méter magasságban messze ragyogva mutatja az időt a körút közönségének.”¹⁰ 1924-re már 196 főóra és 655 mellékóra működött, részben nyilvános helyeken, részben pedig előfize-

⁹ *A Magyar Rádió és Televízió kézikönyve*. I. m. 11.

¹⁰ Ismét jár a Newyork-palota toronyórája. *Az Est*, 1923. október 28.

töknél. (A központi főóra a Telefonhírmondóval egy épületben, a Rákóczi út 22. szám alatt működött. A főóra automatikusan naponta hatszor szabályozta a főváros különböző pontjain felállított mellékórákat, egyben ellenőrizte, hogy járnak-e az egyes órák.)¹¹

Alig hozták helyre a Telefonhírmondót a háború után, amikor 1923 novemberében Budapesten egy nagy hóesés tette tönkre a vezetékeit: „A két nap óta tartó hózivatar Budapesten és környékén nagy károkat okozott, amelyek különösen a telefonszolgáltatnál idéztek elő nehézségeket. A vezetékek nagyrészt teljesen tönkretette a hatalmas hóesés, a főváros több helyén a drótok leszakadtak, úgyhogy a telefonigazgatóság kénytelen volt háromezer állomást kikapcsolni a forgalomból, mert ezeknek biztosítékai elromlottak. Hétfői[g] a telefonközpontokban a kapcsolónők emberfeletti munkát végeztek, mert az elromlott biztosítékú vonalak állandóan jeleztek és így a kapcsolás egészen bizonytalanná vált. Nagy károkat szenvedett a Telefonhírmondó is, amelynek vonalai majdnem egészben hasznavehetetlenné váltak, úgyhogy csak hetek múlva lehet majd helyreállítani.”¹² A helyreállítás költségei ismét súlyosan érintették a vállalatot, ezért Popper kénytelen volt azt felajánlani az akkor jelentős fejlesztés előtt álló Magyar Távirati Irodának.¹³ Így került állami kézbe a szolgáltatás és a technika.¹⁴

A Telefonhírmondó 1925 őszén már a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Részvénytársaság részeként működött, története párhuzamosan folytatódott a rádióéval. A Telefonhírmondót

¹¹ *A Magyar Rádió öt esztendeje*. I. m. 24–25.

¹² A hózivatar után. *Pesti Hírlap*, 1923. november 27.

¹³ Két országgyűlési gyorsíró, Maszák Hugó és Egyesy Géza 1880. november 23-án beadvánnyal fordult Tisza Kálmán miniszterelnökhöz, amelyben távirataik számára díjmentességet kértek hírügynökségük felállításáért. A magyar kormány 1880. december 28-i ülésén a kérés teljesítéséhez hozzájárult. Az uralkodó, Ferenc József a jegyzőkönyvet 1881 januárjában látta el kézjegyével. Az iroda tevékenységét 1881 márciusában kezdte meg. PIRITYI Sándor: *A nemzeti hírügynökség története 1880–1996*. MTI Kiadói Kft., Budapest, 1996. Forrás: <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=WFZWZE> (Letöltve: 2017. 11. 24.)

¹⁴ FEHÉR Katalin: I. m.

is az MTI akkori elnöke, Kozma Miklós¹⁵ szervezte újjá. 1928 októberében átköltözött a Főherceg Sándor (ma Bródy Sándor) utcai épület hátsó épületrészébe, a későbbi stúdióépületbe.¹⁶ A rádiókészülékek gyors elterjedését követően a Telefonhírmondó előfizetőinek száma egyre kevesebb lett. 1943-ban a magán vevőkészülékeket leszerelték, és csak a közületek, kórházak részére tartottak fenn néhány vonalat.

A német megszállás, majd Budapest ostroma alatt a vezetékhálózat szinte teljesen elpusztult:¹⁷ „1944 márciusának »fekete vasárnapját« követő napokban a Magyar Rádió is megindult a rohamos romlás felé. Először szellemi téren vették át az uralmat. Eltávolították a rádió szervezetéből azokat, akik önként nem hagyták el helyüket és terveiket veszélyeztették volna. Önfeláldozó bátorsággal mégis sikerült néhány munkatársnak munkahelyét megőrizni, hogy útját állhassa majd a már akkor előrehaladott rablásnak és rombolásoknak.” A Sándor (ma Bródy Sándor) utcai épület 1944. október 15-e után már a „folytonos fosztogatás színhelyét képezte”.¹⁸ Súlyosan érintette a rádiózást, hogy a háború végén a Magyar Posta 28 mérnöké-

¹⁵ Kozma Miklós (1884–1941) 1919-ben Szegeden a Nemzeti Hadsereg propaganda- és védelmi osztályának vezetője, majd Horthy kabinetirodájának katonapolitikai referense. 1922 októberétől az MTI, 1925-től a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. elnöke. 1934-től tagja a felsőháznak. 1935 és 1937 között belügyminiszter, majd ismét az MTI és érdekköréhez tartozó vállalatok elnöke. 1940–1941-ben Kárpátalja kormánybiztosa. Szobrát a rádió udvarán avatták, majd onnan 1946 után múzeumba került, jelenleg a Szépművészeti Múzeumban található. SIMÁNDI Irén: *Simándi Irén: Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1949-1952*. Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2014. 24.

¹⁶ A *Magyar Rádió öt esztendeje*. I. m. 18–26.

¹⁷ HECKENAST Gábor–HORVÁTH Gyula: *A stúdiók világa. A Rádióstúdió műszaki története 1925–1993*. Ajtői Dürer Könyvkiadó, Budapest, 1994. 15.

¹⁸ Jelentés a Magyar Rádiónak németek, nyilasok okozta káraitól. 1945. március 8. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban MNL OL). K 850. 3. doboz. 2. tétel. 739. A témában írt tanulmányt lásd: VIDA István: A demokratikus Magyar Rádió megteremtése és a Magyar Központi Híradó Rt. megalakulása (1945). In: FRANK Tibor (szerk.): *Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből 1925–1945*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1975. 239–286.

ből 22-en hagyták el az országot – elsősorban az adóállomások mérnökeit kötelezték a visszavonuló német csapatok követésére.¹⁹

Az újrakezdés

A Vörös Hadsereg első katonái 1945. január 16-án délután 14 órakor léptek be a rádió Bródy Sándor utcai épületébe.²⁰ Amit láthattak, arról a *Rádió Újság* 1945. novemberi számából olvashatunk: „A rádió udvarán a véres, piszkos hó lótetemet takart... szerteszét autóröncsok, leomlott falak, törött fegyverek, fel nem robbant lövedékek és kézigránatok tömege... minden lépés életveszélyt jelentett... a nagy stúdió istálló... az első emeleti későbbi elnöki szoba küszöbét gránátok borítják... a szerkesztőség papírkosarában páncélöklöl... végig az épületben törött bútorok halmaza, kidőlt ajtók, tátongó lyukak a falakon, szétrombolt műszaki helységek... reménytelenség... pusztulás mindenütt... ez volt a képe a magyar rádiónak.”²¹

Ilyen körülmények között vette át a Bródy Sándor utcai épületben levő médiaközpont, a rádió, a Telefonhírmondó, az MTI, a Magyar Filmiroda és a Magyar Országos Tudósító vezetését a kisgazdapárti Ortutay Gyula,²² akit „1945. január 20-án Csorba János²³ polgármester, 1945. január 25-én pedig a Budapesti

¹⁹ Kádár Géza postamérnök, életrajz. Forrás: <http://www.radio-muzeum.hu/unicum/5.htm> (Letöltve: 2017. 11. 26.)

²⁰ *Magyar Központi Híradó R. T. 1945–1947. M. K. H. Rt. Nyomda, Budapest, é. n. 7.*

²¹ *Rádió Újság*, 1945. november 19–25. 5.

²² Ortutay Gyula (1910–1978) politikus, néprajzkutató. 1935–1944 között a Magyar Rádióban irodalmi osztályvezető helyettes, 1945–1947-ben a Magyar Központi Híradó Rt. elnöke. 1945–1953, majd 1958-tól haláláig országgyűlési képviselő. 1947-től 1950-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1957–1963-ban az ELTE rektora. *Magyar Nagylexikon*. XI. Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 2002. 271.

²³ Csorba János (1897–1986) az FKGP politikusa, országgyűlési képviselő, 1944 novemberétől a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága elnökhelyettese, 1945 januárjától májusig Budapest polgármestere. 1951-ben kitelepítették. 1970-ben ügyvédként vonult nyugdíjba. *Magyar Nagylexikon*. I. m. 168.

Nemzeti Bizottság” bízott meg a „Magyar Rádió és vállalatainak újjászervezésével”.²⁴ Ortutay rögtön felvette a kapcsolatot Budapest városparancsnokával, a szovjet Csernisov²⁵ tábornokkal, valamint az akkor egyetlen működő, újjáépítési kérdésekben illetékes központi hivatal vezetőjével, Csorba János polgármesterrel. A kor szellemének és követelményeinek megfelelően ismertette, hogy „eddig semmilyen végleges intézkedést nem tettünk, csupán a jelentkező tisztviselőkről készítettünk új személyzeti kartotékokat, azonkívül az eddig jelentkezett tisztviselőket javarészt (minthogy ezek politikailag megbízhatónak látszanak) ideiglenesen kétnyelvű igazolvánnyal láttuk el”. Kérte a polgármestert, hogy engedélyezze kétszázötven-háromszáz darab személyi igazolvány nyomtatását. Az igazolványokat „csak a vállalati igazolóbizottság együttes döntése alapján fogjuk kiadni azoknak a tisztviselőknak, akiket a jövő szempontjából mindenképpen megbízhatónak és szükségesnek tartunk. Természetesen ezzel távolról sem óhajtunk elébe vágni annak a végleges politikai igazolóbizottságnak, amelynek eddig még sem alapelveit, sem metódusát részletesen nem ismerjük”.

Jelentésében Ortutay elsősorban a rádióadás helyreállítását sürgette. Leírta, hogy a stúdió belső erősítő műszaki berendezései nagyrészt használhatók, vagyis a „katonai parancsnoksággal egyetértésben, ha egy katonai adó rendelkezésre áll, vagy pedig engedélyt kapunk arra, hogy néhány általunk ismert helyen lévő műszaki anyagból összeállítsunk egy adóberendezést, úgy e néhány napig tartó munkálat után azonnal megkezdhetjük adásainkat, mind középhullámon, mind pedig rövidhullámon”.

Már a Telefonhírmondót is érintette, amikor közölte, hogy ha az épület világítására elegendő villanyáramot kapnak, vagy

²⁴ Jelentés a Rádió, MTI szervezetéről. 1945. március 6. MNL OL K 850. 2. doboz. 82.

²⁵ Csernisov tábornok Terent Zamercev tábornok elődje volt. Lásd erről I. T. ZAMERCEV: *Emlékek, arcok, Budapesten... egy szovjet városparancsnok visszaemlékezései*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1969. 15–17. Csernisovnál 1945. február 22-én tett kihallgatásáról számol be RAVASZ László: *Emlékezéseim*. Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1992. 314–315.

az áramfejlesztő gépek működtetéséhez elegendő nyersolajat, akkor az MTI is azonnal megkezdheti a működését, és a Hell (a távirógép egyik típusa) gépekkel napi 24 órás szolgálatban az „egész világ hírányagát a kormány és a Budapesti Nemzeti Bizottság rendelkezésére” bocsáthatják. „A munka elvégzésére a rádió apparátusa és a műszaki dolgozói készen állnak. A városparancsnokság és polgármester engedélyével elindulhatna az állandó többnyelvű rádiófigyelő-szolgálat, amely szintén fontos jelentéseket adhat a Budapesti Nemzeti Bizottságnak.”²⁶

Ortutay teljesen szabad kezet kapott a rádió épületének és műszaki berendezéseinek rendbehozatalával kapcsolatos valamennyi munkához. A polgármester az anyagok beszerzésére a nagykereskedéseket ajánlotta, a szakmunkásokat pedig a „szocialista vagy kommunista párt” soraiból javasolta munkába állítani. Az áramfejlesztő telephez a szükséges nyersolaj beszerzését szintén a már említett két párt segítségével „kellene beszerezni, mert a villanyáram-szolgáltatás csak a harcok befejezése után várható”.²⁷

Ebben a helyzetben sietett a média segítségére Gyöngyösi János külügyminiszter, aki Georgij Makszimovics Puskin szovjet követtel tárgyalt. Egyetértettek abban, hogy a „közeljövőben elsősorban német és nyilas hazugságpropaganda ellen kell küzdenie”, jelezve: ez „elsőrendű külügyi érdek”. Az ehhez szükséges „műszaki és politikai munkálatok Puskin követ úrral való megbeszélés szerint az Ideiglenes Nemzeti Kormány védelme alatt állanak”.²⁸

A politikai vezetéstől kapott szükséges felhatalmazások birtokában Ortutay az épület és a technikai berendezések rendbetételén túl hozzálátott a vállalat működésének újraindításához is. Az 1945. március 28-án tartott osztályvezetői értekezleten tájékoztatta az egyes osztályok vezetőit „debreceni útjának

²⁶ Ortutay Gyula levele Csorba János polgármesterhez. 1945. január 29. MNL OL K 850. 2. doboz. 457–459.

²⁷ Ortutay Gyula úrnak, a Magyar Telefonhírmondó és Rádió ideiglenes vezetőjének. 1945. január 31. MNL OL K 850. 2. doboz. 464.

²⁸ Dr. Ortutay Gyula egyetemi magántanár úrnak, a Magyar Rádió és Telefonhírmondó Rt. és a [z] MTI elnökének, 1945. március 17. MNL OL K 850. 1. doboz. 1. tétel. 640.

eredményéről”. Közölte azt is, hogy sikerült megszerezni az engedélyt az adóállomás felépítéséhez.

A hamarosan meginduló adással kapcsolatban az elnök Kelen Péter Pált, a rádió műsoradminisztrációjának vezetőjét bízta meg azzal, hogy hirdetés útján keressenek orosz nyelvtudással rendelkező, „kellemes hangú” bemondókat, rövid időn belül hallgassák meg őket, és döntsenek abban, hogy alkalmassak-e a feladat ellátására.²⁹

Megafonok Budapest közterein és utcáin

1945 januárjában Budapest pesti része már felszabadult, Budán és a Dunántúlon folytatódtak a harcok. A szovjet városparancsnokság rendelte el a híradástechnikai eszközök, rádiók, filmfelvevők, fényképezőgépek beszolgáltatását, hogy – érvelésük szerint – elkerüljék a németek és a nyilasok propagandájának a terjedését, valamint hogy megakadályozzák a Vörös Hadsereg hadmozdulatairól szóló információk kiszivárogtatását. Erről Csorba levélben tájékoztatta a rádió elnökét. Ugyanakkor arról is biztosították Ortutayt, hogy a készülékeket a tulajdonosok visszakapják, „amint a harctér innen eltávolodik és a kémkedés veszedelme nem forog fenn”.³⁰

Ortutay azt kérte, hogy a Magyar Rádióban és az MTI-ben lévő készülékek „mentesüljenek a beszolgáltatási kötelezettség alól”. Ezek ugyanis a legfontosabb műszerekhez kapcsolódnak, beszolgáltatásuk esetén az egész szervezet működése lehetetlenné válik. „A rádiófigyelő szolgálat készülékein az egész világ hírányagát figyelemmel kísérik a szolgálat munkatársai. Tájékoztatják a magyar politikai vezetést az eseményekről, fontos tehát a műszaki berendezések rádióban maradása.

²⁹ Jegyzőkönyv a Magyar Telefonhírmondó Rt. 1945. március 28-án tartott osztályvezetői értekezletéről. MNL OL K 613. 91. csomó 65. tétel. 659.

³⁰ Ortutay Gyula úrnak, a Magyar Telefonhírmondó és Rádió ideiglenes vezetőjének. 1945. január 31. MNL OL K 850. 2. doboz. 464.

Ugyancsak ez vonatkozik a rádió filmfelvevőire és fényképezőgépeire is.”³¹

Miután a készülékek beszolgáltatási rendje még február elejére sem rendeződött megnyugtatóan, Ortutay tervezetet készített és küldött el Csorba János polgármesternek. Ortutay számításai szerint Pesten mintegy 100-120 000 rádiókészülék lehetett ekkor – különböző intézményeknél, de többségük magánkézen. A begyűjtés ellen azzal érvelt, hogy „A készülékek tárolása, a háború okozta épületkárok miatt nehezen megoldható lenne.” A rádiókészülékek nagy része „pusztán a beszolgáltatás tényének következtében pusztulásra” lenne ítélve. A készülékek Budapestről történő elszállítása következtében ugyancsak károk keletkezhetnének bennük. A rádió vezetője tervezetében a következőket javasolta: a készülékeket „minden házban lista szerint és átvételi elismervény ellenében a házbizalmi ellenőrzése mellett a ház egyik szobájában kell elzárni”. A rádiókészülékekre rá kell ragasztani a tulajdonos nevét, pontos címét. A készülékek visszaadását „nagyon kívánatos és helyes politikai szempontok fogják megszabni majd. [...] Tehát ily módon az arra érdemesek gépeiket épségben kaphatják vissza és a szétosztandó vagy bárhova eljuttatandó gépek is az élet konszolidálódásával épségben juttathatók el rendeltetési helyükre. Ez a rendszer megakadályozná az illetéktelen rádióhallgatást még azon a kevés helyen is, ahol villanyáram van, biztosítaná az orosz katonai parancsnokság intencióit, a mi politikai szempontjainkat és a gazdasági szempontokat egyaránt.” A javaslat elfogadásával sikerül megmenteni a készülékeket és „hamarabb van remény arra, hogy a rádió előfizetés újból megindul, ami nem lehet közömbös kormányzatunk előtt”, hiszen a posta jövedelmének jelentős részét a rádió előfizetések teszik ki.³² A kissé naivan előadott terv azonban nem valósult meg. A rádiókészülékeket végül az előjáróságokra kellett beszolgáltatni, ahol írásos nyugtát adtak átvételükről, arról azonban nin-

³¹ Jelentés a Rádió és Táviró épületében lévő rádiókészülékek beszolgáltatásának ügyében. 1945. február 6. MNL OL K 850. 2. doboz. 454.

³² Kedves Polgármester Uram! 1945. február 10. MNL OL K 850 2. doboz. 451.

csenek adataink, hogy ténylegesen hány rádiókészüléket szolgáltatott be a fővárosban.

A vezetékes rádió tájékoztatja a lakosságot

A háborús pusztítás, a rádiókészülékek beszolgáltatása és az adótornyok kiesése miatt a rendszeres rádióadások indulásáig is szükséges volt a lakosság tájékoztatása. Ezt fontosnak tartotta a szovjet városparancsnokság és a rádió vezetése egyaránt. S ennek szinte egyetlen elérhető eszköze a *vezetékes rádióadások megindítása* volt. Az egyszerűbb technikai megoldhatóság mellett közrejátszottak politikai megfontolások is: így a Budapest közterein és utcáin elhelyezett megafonokon a magyar hírek mellett a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) közleményei is ellenőrzött körülmények között juthattak el a lakossághoz.

1945. március 7-én a rádió vezetése elkészített egy műszaki leírást, amely szerint a berendezés központi része egy erősítő legyen, amelyet a Bródy Sándor utcai stúdióba helyeznek el. Ez a készülék erősítené fel a rögzített hangokat, és „mint hangfrekvenciás áramot adná ki egy szabadvezetékű vonalhálózatra”, amelyeket az állomáshelyekhez építenek ki. Ezeken a helyeken egy *nagy teljesítményű hangszóró erősítőt* kötnek össze egy nagy teljesítményű *hangszóróval*, s így juthat el az adás a közönséghez.

A technikai háttér szegényes volt. A hangszóróállomások kiépítéséhez a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt.-nek szinte csak üres és romos helyiségek és sérült berendezések álltak a rendelkezésére. Úgy tervezték, hogy egy központi erősítőt helyeznek el a rádió épületében a VII-es vagy VIII-as stúdióban. Ennek működését hálózati áram nélkül, telepről is biztosítani akarták. Több mikrofon maradt meg a postán, amit igénybe akartak venni. Számításba vették azt is, hogy a két stúdióban rendelkezésre áll hanglemezek lejátszására alkalmas hanglemezforgató berendezés.³³ Érdekes megoldásokat ajánlottak: a

³³ Forrás: http://www.fortepan.hu/_photo/download/fortepan_56122.jpg
(Letöltve: 2017. 11. 26.)

forgató működtetésére áram szükséges ugyan, ha azonban áram nem áll rendelkezésre, akkor „a hanglemezt lejátszás rugós géppel, elektromos hangdobozzal is megoldható”. Ilyen berendezés a rádióban ugyan nem volt, de jelezték, hogy a Műszaki Osztály be tudja szerezni. Viszont rendelkezésre álltak a hangszóróállomás kiépítéséhez a szükséges vezetékek. Sőt, a köztéren kihelyezésre kerülő erősítőkből is volt két darab 24 W-os készülék a vállalatnál. Viszont szükség volt még ebből legalább három, és egy tartalék 12 W-os teljesítményű berendezésre. Hasonlóan siralmas volt a helyzet a hangszórókkal: csak egy darab 12 W-os teljesítményű szerkezet volt a rádió birtokában, ehhez kellett volna még négy darab és egy tartalék, amelyeket, akárcsak a többi hiányzó eszközt, szintén megvásárolni vagy bérelni szándékoztak. A munkaerő viszont rendelkezésre állt: a műszaki tájékoztató szerint a hangszóróállomások üzembe helyezéséhez egy-egy helyen három-négy napra lett volna szükség.³⁴

A műsorszórás szélesebb elérhetőségéhez a köztéren elhelyezett megafonok mellett új vevőkészülékekre is szükség volt, ezért Ortutay még március végén tartott osztályvezetői értekezleten arról tájékoztatta kollégáit, hogy sikerült megállapodni „kötött kondenzátorú vevőkészülékek” gyártásáról. „Ezeknek használata természetesen az orosz parancsnokság engedélyétől függ.” Ortutay hangsúlyozta, hogy a rádió elsőrendű feladata azonban az „adás kérdésének megoldása”.³⁵

A rádió vezetése sürgette és indokolta a vezetékes műsorszórás indítását. Ezt tanúsítja egy 1945. április 9-én kelt tervezet, amelyben külföldi példákra is hivatkozva érveltek mellette: „A köztereken, utcákon megafon útján történő műsorszórás a rádiózás történetében fontos szerepet töltött be külföldön sok helyütt. Ahol a lakásokban való egyéni rádióvétel valamilyen okból lehetetlen volt (kezdeti rádiós állapotok, újításoktól idegenkedő nép ellenszenve a rádió iránt, háború okozta vételhiány), ott sű-

³⁴ Műszaki tájékoztató a Magyar Rádió által felállítandó hangszóró-állomásokkal kapcsolatban. Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap Központi Irattára (továbbiakban MTVA KI). 1945. március 7. TD-207/2.

³⁵ Jegyzőkönyv a Magyar Telefonhírmondó Rt. 1945. március 28-án tartott osztályvezetői értekezletéről. MNL OL K 613. 91. csomó. 65. tétel. 660.

rűn megpróbálkoztak közterületeken való adással, mindig sikerrel.” Példaként említették, hogy alkalmaztak megafonos műsorszórást Törökországban, Olaszországban, Dél-Amerikában, Indiában és Japánban. Megemlítették, hogy közkedvelt volt a „japánok minden faluban felállított »hallgatótornya«”. Ezt a műszaki megoldást választották modern technikával rendelkező országokban is a „különösen nagy politikai megnyilvánulások idején”. Ha tehát „nincs egyéni vétel, ez a nép rádióellátásának egyetlen módja; már pedig a rendszeres rádióellátást korunkban tartósan egyetlen kultúrállam sem nélkülözheti”. Megoldható a „nagy néptömegek rádiós ellátása legalább ezen az úton napjainkban, midőn kellő gyors és sok emberhez eljutó tájékoztatás híján a legbadarabb híresztelések kapnak lábra s a kormányzat cselekedeteiről nagy a tájékoztatatlanság. A Magyar Rádió naponta többször megszólaló köztéri műsoradása gyorsan, a néptömegek mélységeibe hatón tájékoztat, buzdít célszerű tettekre és káros jelenségeket egy-kettőre leszerel. Mivel nálunk Magyarországon a rádióvételnek ez a közös fajtája nem volt meg, sokan idegenkednek tőle; mi azonban az időszerű, gyors és alkalomhoz illő propagandához sosem mutattunk nagy hozzáértést”. A megafonos műsoradás lehetőségei közül kettőt emeltek ki: „1. propaganda az új politikai irányzat minden megnyilvánulásának. 2. propaganda magának a rádió intézményének”.

A technikai hiányosságok miatt azonban az adás nem volt folyamatos, de úgy vélték, hogy „naponta négyszer 10, 12, 16, és 19 órakor 20-25 percnyi időtartalommal azonban már eléri célját”. Az adásidő szerkezete egyszerű volt. A műsor előtt zene hívta fel az emberek figyelmét, hogy hamarosan kezdődik vagy folytatódik a műsor. Szükségesnek tartották, hogy megtörjék a monoton beolvasást: olyan „közönségszerű” bejátszásokat terveztek, amelyek tagolják a szóbeli közleményeket. A beolvasott szövegek többsége kormányrendeletek egyszerű, közérthető ismertetése volt, a polgármester, a katonai városparancsnokság rendeletei, hatósági figyelmeztetések, hadijelentések és a fontosabb hírek.

A megafonos „hírszóró állomások” – a tervek szerint – a Magyar Rádió „kis energiával sugározható műsorának egy ré-

szét vennék át”. Ugyanakkor a műsorszórás bővítését is tervezte a rádió vezetése: kisebb hangszóróállomások létesítését nyilvános helyiségekben, „munkás kultúrházakban, lakótelepeken”. A megafonos tájékoztatás információit a „vidék felé rövidhullámon sugárzott adás útján működtetett hasonló berendezésekkel” kívánták megoldani. A rendszer kiépítése esetén az „országos érdekű rendeletek, intézkedések, hírek stb. bármikor percekben belül »köz hírre« tehetők volnának”, ennek különös jelentősége azért lenne, mert „az országos telefonszolgálat és postaszolgálat híján” vidéken *az emberek számára ez jelentené az egyetlen hírforrást*.³⁶

A hangszórós utcai adások számára elkészült a napi műsorok terve. Délelőtt „10 órakor: Köszöntő, pontos időjelzés, indulólemez, hírek, kormányközlemények, könnyű zene, ki tud róla,³⁷ elköszönés; kb. 20 perc; 12 órakor: Köszöntő, pontos időjelzés, indulólemez, hírek, kormányközlemények, könnyű zene reklámmal, ki tud róla, vidám zene, elköszönés; kb. 30 perc; 16 órakor: Köszöntő, pontos időjelzés, indulólemez, hírek, kormányközlemények, könnyű zene reklámmal, ki tud róla, vidám zene, elköszönés; kb. 25 perc; 19 órakor: Köszöntő, pontos időjelzés, indulólemez, hírek, kormányközlemények, könnyű zene, ki tud róla, elköszönés; kb. 20 perc.”³⁸

A tervezetben arra is tettek javaslatot, hogy hová telepítsék Budapesten a hangszórókat, illetve hogy a város javasolt terein mennyi időt venne igénybe a hangszórók felszerelése. A legfontosabbnak ítélt helyekkel kezdték: azonnal felszerelhetőkné

³⁶ Megafonos rádióműsor Budapest terein. 1945. április 9. MTVA KI. TD-207/2.

³⁷ A Magyar Rádió 1945. április 18-án tartott műsorülésén a „Ki tud róla?” című adás szerepelt a leendő műsorok között. A SZEB az 1945. április 27-én keltezett dokumentumban nem adott engedélyt a műsor készítésére. A Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz... 1945. április 16. MNL OL K 613. 91. csomó. 65. tétel. 662. (Az egyik lehetséges magyarázat az, hogy a szovjet politikai vezetés nem akarta, hogy a „malenkij robotra”, kényszermunkára a Szovjetunióba hurcolt, vagy a fogolytáborokban levő embereket hozzátartozóik, ismerőseik a rádión keresztül keressék.)

³⁸ A rádió által tervezett hangszórós utcai adások műsorterve. Dátum nélküli irat. MTVA KI. TD-207/2.

minősítették a hangszórókat a Berlin tér 3.,³⁹ a Blaha Lujza tér 3., az Erzsébet körút 1., a Rákóczi út 2. és 5., a Kossuth Lajos utca 18., a József körút 84/a, 86., a Szent István tér 15., a Szabadság tér 5/6. és 8/9., az Oktogon tér 1. számú épületekre. Rövidebb előkészítés után felszerelhetők a készülékek a Fővám tér 7., 8., 9., a Sóhár utca 1/9., a Berlin tér 3 és 7., a Blaha Lujza tér 4., a József körút 6., a Baross tér 2., 9. és 13., a Madách tér 3. és 6., a Kálvin tér 6. és 9., az Oktogon tér 9., a Boráros tér 5. alatti házakra. Hosszabb technikai előkészítés után szerelhetők fel megafonok a Fővám tér 2/3., a Molnár utca 42–44., a Kálvin tér 10., a Szent István tér 11. és a Boráros tér 4. számú épületnél.⁴⁰ E tervszerint tehát a *belváros nagy részét fedte volna le a megafonos műsorszórás.*

A megafonos adáshoz készített 1945. április 11-i javaslat szerint a megafonos adásokat „(elvben) teljesen külön kell kezelni a többi műsortól”. A figyelemfelkeltés céljából a hangszórókon a „teljes műsoridő alatt csak a hívójel vagy a nagy szünetjel (praeludium), vagy mind a kettő, továbbá fülbemászó élénk zene adható”. A tervszerint a hangszórós műsor hívójellel kezdődne, azt a hírek követnék, és végül zene zárná a „adást”. A zeneszolgáltatás a hangszórós műsorok végén már korábbi lemezről lejátszott szám lenne, „mert külön erre nincs felvett zenei anyaga a rádiónak”.⁴¹

Az utcai hangszóróállomások kiépítését és a műsorok indítását a nagy ünnepre, május 1-jére tervezték. Ezt a SZEK városparancsnoksága is szorgalmazta, s ennek megfelelően igyekezett segítséget nyújtani az előkészületekhez. Az elvégzett munkáról és a technikai berendezések felszerelésének készülségi állapotáról tájékoztatta Szabó Bendegúz főmérnök Kelen Péter Pált 1945. április 11-én. E szerint a vezetékek szerelési munkálatait már március 28-án befejezték. Ez azt jelentette, hogy az Oktogon és a Berlin tér kivételével az összes kiépítendő állomás

³⁹ A mai Nyugati tér az első világháború kezdetén, 1914 szeptemberében kapta a Berlin tér nevet a szövetséges viszony erősítése jegyében. 1945 áprilisában nevezték át Marx térré.

⁴⁰ Rádió hangszóró! 1945. április 9. MTVA KI. TD-207/2.

⁴¹ Javaslat a megafonos adáshoz. 1945. április 11. MTVA KI. TD-207/2.

további egy héten belül elkészül. Arról is tájékoztatott, hogy a beépített alumíniumhuzalokat kénytelenek voltak több esetben az Óraüzemtől kölcsönözni, amit minél hamarabb vissza kell majd adni, hogy más „helyreállítási munkálatok zavartalanul elvégezhetőek legyenek”. Valamint azt is, hogy „További állomások vezetékhiány miatt nem kapcsolhatók be”.

A főmérnök beszámolójában pontosan megjelölte azokat a helyeket, ahol kiépítik a vezetékhalózatot az erősítők és a hangszórók számára. A Rákóczi út és Nagykörút sarkának hangosításához az erősítő vezetékét az Erzsébet körút 1. szám alatti ház házfelügyelői lakásába, a hangszóróét pedig az épület első emeleti erkélyére szerelik. A Kossuth Lajos utca és a Múzeum körút sarkán az erősítő vezetékének kiépítése a 2. számú ház portásfülkéjében, a hangszóró vezetéke ugyanitt, a külső falon kapott helyet. Az Oktogonon az erősítő hálózatát az Oktogon tér 1. számú házába tervezték, annak ellenére, hogy az „ott lakó ügyvéd tiltakozását fejezte ki a hangszóró felszerelése ellen, mert azok Őt munkájában zavarnák”. Az Üllői út és Nagykörút sarkán az erősítő vezetéke a Corvin Filmszínház irodahelyiségébe, a hangszóróé az Üllői út 86. számú ház falára került. A Kálvin téren a vezetékét a Kálvin tér 9. szám alatti helyiségbe, a hangszóróét a Kálvin tér 7. számú házra építették. Itt az áram bevezetése – a jelentés szerint – az Elektromos Művek részéről még két-három napi előkészítő munkát jelentett. A Berlin térnél az erősítő vezetéke a tér 5. szám alatt lévő Westend Kávéház irodájában, a hangszóróé a ház külső falán kapott helyet. Jelzik, hogy a fent említett helyeken az „erősítő bekapcsolási lehetősége mind le van tárgyalva és a felsorolt bérlők mind hozzájárultak ahhoz, hogy náluk az erősítő felszereltessek”. A főmérnök felhívta a rádió vezetésének a figyelmét arra, hogy szükség lenne egy „megfelelő szövegű” megállapodás elkészítésére, amelyeket a berendezések felszerelésének helyén az illetékesek aláírnának.

Szabó Bendegúz annak érdekében is megsürgette a rádió vezetését, hogy a műsorszórás indulása érdekében az erősítőket és hangszórókat legkésőbb április 25-ig megkapják. A beszámoló időpontjait a Siemens cég ajánlata érkezett meg a rádió

műszaki osztályára, amely szerint a cég raktárában négy darab erősítő van, viszont a szükséges hangszórók kellő mennyiségben rendelkezésre állnak. A főmérnök javaslata az volt, ha más ajánlat nem érkezik, akkor a Siemenstől „azonnal” meg kell rendelni a négy erősítőt, és azokat *a már kiépített vezetékekhez* négy helyre fel kell szerelni. A május 1-jei induláshoz szükséges műszaki berendezések megrendeléséhez a főmérnök a rádió vezetésének engedélyét kérte. Ezek a felszerelések a következők voltak: 4 darab SV 20/1 W erősítő, 8 darab 10 W-os hangszóró SLP 10/1, 8 darab esővédő tölcser, 4 darab távkapcsoló jelfőgő, 1 darab Cuprox egyenirányító, 4 darab vonaltranszformátor, összesen: 54 960 pengő áron. Ennyi pénz nem állt rendelkezésre, ezért a berendezéseket a Siemens ajánlatában „12 havi részletfizetés mellett” kitétel szerepelt, valamint az, hogy a raktárából szállított áru a számla kiegyenlítését követően a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. tulajdonába kerül. A kért hangszórók száma a felszerelési helyek számának azért a duplája – magyarázta a dokumentum készítője –, mert egy helyre két hangszóró felszerelése célszerű. A Siemens vállalta azt is, hogy tartalék csőkészletet is biztosít az erősítőkhöz, azonban azt is közölték, hogy ezek vételára nem szerepel a fent jelzett összegben.⁴²

A vezetékhálózat kiépítése és annak árammal való ellátása nem volt könnyű feladat. Szabó Bendegúz 1945. április 17-én írt levelében arról tájékoztatta az igazgatót, hogy felkérte az Elektromos Művek szakembereit, vizsgálják meg annak lehetőségét, hogy hol tudnak áramot biztosítani a Liszt Ferenc tér, az Erzsébet tér, a Blaha Lujza tér, a Nemzeti Múzeum kertje, a Szent István tér (a Bazilika előtt), a Ferenc tér ellátásához. Az említett terek közül a Ferenc tér árammal történő gyors ellátását tartották a legvalószínűbbnek, mert a közelben már volt vezetékek a Corvin mozihoz.

⁴² Jelentés az utcai hangszórók kiépítéséről. 1945. április 11. MTVA KI. TD-207/2. (A dokumentum 4. pontjában Szabó Bendegúz jelezte, hogy a kiépített vonalakról és az erősítők helyéről készített egy térképet is. Ez azonban sajnos nem maradt fenn az iratanyagban.)

Ortutay külön kérte, hogy a rádió Sándor utcai székháza elé is szereljenek fel hangszórót, amelyet a műszaki osztály munkatársai tartanak majd karban. Ha technikailag megoldható, akkor a múzeum kertjébe tervezett hangszóró működtetését is a rádió lássa el.⁴³

Kelen Péter Pál a Magyar Siemens Művekhez április 20-án írt levelében a céggel folytatott korábbi megbeszélésekre hivatkozva közölte, hogy a rádió „azonnali szállítás esetén” átveszi a raktárukban lévő „szabadtéri megafon és erősítő felszerelést, komplett garnitúrában”. A számla kiegyenlítését a korábbi 12 hónap részletfizetés helyett így módosították: „üzemben való átvételkor a számlaérték 50%-át, a további 8 napon belül a hátralékot készpénzben folyósítani, ha igazolják, hogy az összegre munkás- és tisztviselő-fizetések folyósítása céljából van szükségük”.⁴⁴

Kelen, a műsoradminisztráció vezetője Szabó Bendegúz főmérnök kérésének megfelelően levelében kérte Gál Imrét, a vállalat ügyészét, készítsen egy megállapodástervezetet, amelyet illetékes személlyel íratnak majd alá, ahol a berendezéseket felszerelik. Kelen azt kérte, hogy a megállapodásban „legyen kifejezésre juttatva az, hogy a helyiséget rendelkezésre bocsájto személy azt önként és ellenszolgáltatás nélkül adja, amit mi a közérdekű cél érdekében köszönettel veszünk tudomásul. Kötelezettséget vállal a berendezés épségéért, hiba vagy más zavar esetén azonnal értesít bennünket”.⁴⁵

A szerződés tervezete azonban ennél többet is megmagyaráz a vezetékes hálózat létesítéséről. A formanyomtatvány szövege ugyanis hosszabb magyarázattal kezdődik:

Nagyságos [...] úrnak, Budapest.

A Magyar Telefonhírmondó és a Rádió Rt. elhatározta, hogy tekintettel a villanyáram hiányra és a rádió-vevőkészülékek beszolgáltatására – ami gyakorlatilag a rádió-

⁴³ Kedves Barátom! Szabó Bendegúz levele Kelen Péter Pálhoz. 1945. április 17. MTVA KI. TD-207/2.

⁴⁴ Magyar Siemens Művek. 1945. április 20. MTVA KI. TD-207/2.

⁴⁵ Nagyságos Gál Imre ügyész úrnak. 1945. április 11. MTVA KI. TD-207/2.

hallgatást jelenleg lehetetlenné teszi – Budapest legforgalmasabb pontjain hangszórókat szerel fel, amelyek a nap bizonyos óráiban híreket és könnyű zenét közvetítenek a nagyközönségnek.

Ezen célunk megvalósításához azonban szükségünk van mindazok támogatására, akiknek a háza, lakása, irodája stb. a legalkalmasabb az erősítő készülékeink, illetve a megafonjaink felszerelésére. Így fordultunk Önhöz is azzal a kéréssel, szíveskedjék a felszerelést és általában mindazokat a munkálatokat engedélyezni, amelyek az erősítők és megafonok üzemben tartásához az Ön háza, illetve bérleményében szükségesek.

Hálásan konstatáljuk, hogy Ön teljes megértést tanúsított az iránt a nagyfontosságú közérdek iránt, amely e berendezések létesítésére és minden ellenszolgáltatás vagy kártérítési igény fenntartása nélkül hozzájárulását adta a fenti munkálatokhoz.

Legyen szabad tehát mind a Magyar Rádió, mind a vevőkészülékek nélküli, de hírekre és zenére vágyó magyar rádióhallgatók közössége nevében önzetlen áldozatvállalásáért és a mai idők szellemének megfelelő közérdekű magatartásáért köszönetünket nyilvánítani.

Köszönetünket mindjárt egy kéréssel kapcsoljuk egybe, nevezetesen: arra kérjük Önt, a felszerelendő berendezésekhez senki mást, mint a mi igazolt szakszemélyzetünk tagjait hozzányúlni ne engedjen, az esetleges hibákat vagy zavarokat pedig nekünk haladéktalanul jelenteni szíveskedjék. Utóbbi esetben készkiadásait (telefon vagy közlekedési költségeket természetesen készségesen megtérítjük.)

Kérjük, hogy a jelen levélben foglaltakkal való egyetértését a rend kedvéért e levél másodpéldányán és a mellékelt válaszboríték felhasználásával igazolni szíveskedjék.

Teljes tisztelettel:

Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt.⁴⁶

⁴⁶ A Magyar Rádió köszönőlevelének formanyomtatványa a lakásukba hangszórót befogadó lakók részére. MTVA KI. TD-207/2.

Az engedélyezés kálváriája

A megafonos műsorszórás működtetéséhez azonban a közvetlenül érdekelt lakókon kívül a polgármester engedélye, valamint a „rendőrhatóság” engedélyének megszerzése is szükséges volt. Kelen Péter Pál azonban úgy vélte, a SZEB hozzájárulása ismeretében részben jogosan, hogy utóbbihoz „elég lehet az is, hogy a polgármesteri engedélyt tudomásulvétel végett bemutatjuk”.⁴⁷

A Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. elnökéhez 1945. április 18-án megérkezett a válasz az engedélykérelemre. A Csorba János aláírásával ellátott határozatban elutasították, hogy a rádió a „fontosabb közlekedési pontjain hangszórókat állítson fel”. Az indoklásában a polgármester a következőket írta: „Az előterjesztett kérelem, közlekedés rendészeti és forgalombiztonsági okokból nem találtam teljesíthetőnek. Ha azonban megfelelő előterjesztést tesznek olyan helyek megjelölésével, ahol a forgalom akadályozva nem lesz, hozzá fogok járulni.”⁴⁸

Csorba János polgármester elutasító határozatát követően Kelen Péter Pál már másnap, április 19-én újabb kéréssel fordult a hivatalhoz. Ebben leírta, hogy Ortutay Gyulával a polgármester javaslatai alapján egyeztettek a megafonok elhelyezésének helyszíneiről. A rádió vezetése időközben pozitív visszajelzést kapott az Elektromos Művektől is, hogy a tervezett helyeken az áramellátás megoldható. Kelen Péter Pál ezt követően arra kérte Csorba Jánost, hogy az „illetékes osztálynál” járjon közbe a „szóbeli engedély formászerű” megerősítése érdekében.⁴⁹

A sokszori levélváltásnak és egyeztetésnek meglett az eredménye. (Feltételezhetően a szovjet városparancsnokság ráhatásának is.) Április 20-án megérkezett a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. részére kiadott közterület-foglalási engedély – a polgármester aláírásával: a rádió „hírközlés és műsor közvetítés céljából” megafonokat szerelhet fel a Liszt Ferenc téren, az Erzsébet téren, a Blaha Lujza téren, a Szent István útra,

⁴⁷ Részlet egy iratból SI. 1945. április 11. MTVA KI. TD-207/2.

⁴⁸ Határozat. 1945. április 18. MTVA KI. TD-207/2.

⁴⁹ Tárgy: A Magyar Rádió hírszóró állomásainak ügye. 1945. április 19. MTVA KI. TD-207/2.

a Kisfaludy közben, a rádió Sándor utcai székháza előtt és a Nemzeti Múzeum parkjában. A polgármester az engedélyt a megafonos műsorszóráshoz feltételekhez kötötte, és csak ideiglenesen engedélyezte. Ugyanakkor kikötötte, hogy a „megafonok működtetéséhez szükséges vezetékek elhelyezésénél, feltevé, hogy azok a székesfőváros üzemének, vállalatának (pl. Elektromos Művek, Beszkárt) vezetékeit érintik, vagy keresztezik a munkálatokat minden esetben a közmű fenntartójával egyetértően és annak útmutatása szerint kell elvégezni”.

A másik kitétel az volt, hogy abban az esetben, ha a „légitámadás vagy az ostrom alatt megrongált vagy megsérült vezeték helyreállítása folytán” a rádió „által létesített vezetékek eltávolítása, áthelyezése válik szükségessé”, úgy azokat a rádió az „illető közmű részéről megállapított határidőn belül mindenkor a saját költségén a közműtől kapott utasításnak megfelelően végrehajtani”.

A Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. számára kiadott közterület-foglalási engedélyről a polgármesteri hivatal értesítést küldött az Elektromos Műveknek és a Budapest Székesfőváros Közlekedési Részvénytársaságának.⁵⁰

A rádió vezetése április 27-én levelet írt a polgármesteri hivatalba, amelyben megköszönték a megafonok kiépítéséhez kapott engedélyt. Majd helyesbítést kértek a határozat szövegében, amelyben Szent István út szerepelt Szent István tér helyett. Közölték továbbá, hogy a Kisfaludy közben engedélyezett állomás kiépítésére csak később kerül sor. Pótlólag pedig a következő közterekre kértek még engedélyt megafonok kihelyezéséhez:⁵¹ Mária Terézia tér,⁵² Kálvária tér, Tisza Kálmán tér,⁵³ Teleki László tér, Bakáts tér, Rózsák tere, Garay tér, Klauzál tér,

⁵⁰ Határozat. 1945. április 20. MTVA KI. TD-207/2.

⁵¹ Budapest Székesfőváros Polgármesteri V. ügyosztály. 1945. április 27. MTVA KI. TD-207/2.

⁵² A mai Horváth Mihály tér.

⁵³ A Tisza Kálmán teret, amely ma a II. János Pál pápa tér nevet viseli, 1946-ban nevezték át Köztársaság térré.

Kossuth Lajos tér, Szabadság tér, Vámház tér, Szent Gellért tér, Horthy Miklós körtér,⁵⁴ Endresz György tér.⁵⁵

A rádió dokumentumai között megmaradt a Magyar Kommunista Párt külön feljegyzése, amelyben május 1-jére a következő közterekre kérték a hangszórók felszerelését: az Oktogon térre, a Nemzeti Színházra, a Blaha Lujza térre, a Berlini térre, a Hősök terére, az Andrassy úton a Köröndig több helyen, az Aréna úton a Hősök teréig kétoldalt, az Angol Parkban több helyen, illetve a Vursliban több helyen.⁵⁶

A tervezetthez képest a rádió vezetése nem kapott annyi közterület-használati engedélyt, technikai és műsorszórási lehetőséget, mint amennyit szeretett volna. A háború okozta károk helyreállítása, az élet és a termelés beindítása, az élelem előteremtése a főváros lakossága számára emberfeletti erőfeszítéseket követelt. Ilyen körülmények között *nem élvezett elsőbbséget a műsorszóráshoz szükséges technikai berendezések beszerzése*, az elektromos vezetékek kiépítése. Ezért a rádió vezetése egyre erőteljesebben arra törekedett, hogy a vezetékek nélküli műsorszórás újra elinduljon.

Indulhat az adás – a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szerepe

A rádió ellenőrzése a SZEK-nél Szuszmanovics szovjet ezredeshez tartozott.⁵⁷ Ortutay a rádió indításáról levélben tájékoztatta az ezredet. Ebben bejelentette, hogy a műsorszóráshoz biztosították a szükséges műszaki eszközöket és megtörténtek a szervezési előkészületek. Úgy vélte, hogy kis energiával ugyan, de a rádió már május 1-jén elkezdheti az adásait. Kérte ezért a SZEK-et, hogy a „fegyverszüneti szerződésre vonatkozó rendel-

⁵⁴ A mai Móricz Zsigmond körtér.

⁵⁵ A mai Magyar jakobinusok tere.

⁵⁶ Dátum és évszám nélküli irat. (A Magyar Kommunista Párt feljegyzése.) MTVA KI. TD-207/2.

⁵⁷ *Rádió és televízió szemle*. Megjelent a Magyar Rádió fennállásának 50. évfordulójára. Főszerkesztő: CSERES Miklós. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1975. 24.

kezése értelmében a közvetlen kapcsolat felvételét megengedni és hozzánk ellenőrző személyt delegálni szíveskedjék”.⁵⁸

Ortutay mint a rádió elnöke megállapodott a SZEB cenzúrahivatalával azokban az „elvi szempontokban”, amelyek alapján megindulhatott a rádióközvetítés. Ezek a következők voltak: „1. Minden, rádióban elhangzott szöveg cenzúraköteles. 2. Tartózkodni kell mindennemű pártpolitikától. 3. Kerülendők a belpolitikai nyugalmat veszélyeztető témák. 4. A heti kiadott műsorban szereplő művészek, előadók, riporterek stb. jegyzéke velük időben közlendő. 5. A szigorúan tudományos vagy művészi vonatkozású előadások szövege mentesülhet a bemutatási kötelezettség alól. 6. A »Ki tud róluk?« híradó nem kívánatos. 7. A hírszolgálat orosz fordítója és bemondója próbára (nyelv és íráskészség) jelentkezni köteles.”⁵⁹

Kelen Péter Pál, a műsoradminisztráció vezetője 1945. április 27-én körövényben fogalmazta meg a rádió osztályvezetői számára a SZEB által elfogadott megállapodást. „A fegyverszüneti egyezmény értelmében műsoradásunk a szövetséges hatóságok ellenőrzése alatt áll. A szövegeket jóváhagyásra nekünk kell az illetékesekhez eljuttatni. A műsor folyamatossága biztosításának érdekében a következő előjegyzést és szigorú keresztülvitelét kérem: A cenzúrázandó szövegek a kitűzött adási időpont előtti 3 nappal (tehát pl. a május 1.-i április 28-án) d.e.10 óráig a szövetséges cenzúrahatósággal az összeköttetést ellátó dr. Molnár Károlynak⁶⁰ adandók át 3 példányban. A szövegeken feltüntetendő az a sorszám, amelyet a heti műsorban erre a célra az illető programpont mellett adunk. Az átvétel pontos idejét a harmadpéldányra feljegyezzük, ezt az átadó osztályvezető

⁵⁸ A Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz... 1945. április 16. Politikatörténeti Intézet Levéltára (a továbbiakban PIL) Révész Mihály hagyatéka. 721/1. 270. ó. e. 1.

⁵⁹ Pro memoria! (1945. április 27.) PIL 721/1. 210. ó. e. 2. Rosszul olvasható, kézzel írt szöveg egészíti ki az első pontot, amelyből kivehető azonban, hogy ez alól kivételt képeztek az MTI-hírek és a hatóságok sajtóban megjelent rendeletei.

⁶⁰ Molnár Károly (1910–?) Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. rádiófőtthár. Budapest Főváros Levéltára. XVII. 789. A Budapesti 399/a számú Igazoló Bizottság iratai. 4. doboz.

vagy megbízottja és dr. Molnár Károly vagy Stróbl Ilona⁶¹ ellen jegyzi. A 10-h-ig átnyújtott szövegek időbeli cenzúrázásáért dr. Molnár felelős, a később átadottak időbeli cenzúrázásáért az illető osztályvezető viseli a felelősséget.⁶²

A rádióadások közvetítésének elengedhetetlen technikai feltétele az adóállomás felépítése volt. Kelen Péter Pál 1945. április 28-án írt levelében arról tájékoztatta Ortutayt, hogy a svábhegyi adó megkezdheti kísérleti adását. Egyben arra kérte a zenei osztály vezetőjét, hogy gondoskodjon megfelelő zenei anyagról. Barsi Ödön⁶³ főrendezőtől pedig azt, hogy „szíveskedjék egyik orosz nyelvű bemondójelöltjüket utasítani, [...] a következő orosznyelvű szöveg bemondására: »A Magyar Rádió kísérleti adása« illetőleg »Kedves Hallgatóink a Magyar Rádió kísérleti adását hallják«”. A bemondók a rádió műszaki munkatársainak irányítása mellett ezt meghatározott időben ismételték.

A szöveges próbákra „amennyiben lehetséges, álljon rendelkezésre a *Pravda* egy újabb száma, valamint magyar napilap is és csak a legújabb orosz hadijelentés szövege” kerül felolvasásra, ha szükséges. „A kísérleti adás kb. fél 10 órakor kezdődik” – olvasható a dokumentumban.⁶⁴ A rádió személyi állománya

⁶¹ U. o. 5.doboz. Stróbl Ilona (1896–?), Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. titkárnő.

⁶² Körvény. 1945. április 27. MNL OL K 850. 3. doboz. 2. tétel. 762. – Az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezmény az aláírással hatályba lépett. Törvényerőre az Országos Törvénytár 1945. szeptember 16-i számában kihirdetett 1945. évi V. törvény emelte. A vonatkozó 16. pont D. Függelékéről van szó, amelyben „A Magyar Kormány kötelezi magát, hogy a Magyarországon levő külföldi követségek, missziók és konzulátusok rádióösszeköttetése, táviró útján történő és postai levelezése, rejtjeles levelezése, a futárszolgálat, valamint a távbeszélő útján való összeköttetés a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság által meghatározott módon fog történni.” ROMSICS Ignác (szerk.): *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999*. I. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 281–382. A függelék szövege megtalálható: http://www.mtaki.hu/docs/jogfoszto_jogszabalyok/jogfoszto_jogszabalyok_fegyverszuneti_egyezmenny.pdf (Letöltve: 2012. 04. 25.)

⁶³ Barsi (Rodriguez) Ödön (1904–1963) színész, író, rendező. 1935-ben került a Magyar Rádióhoz. 1936-tól lektor és rendező. 1945 után részt vett a rádió újraindításában, 1948-as nyugdíjazásáig főrendező volt. Forrás: <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC00523/01108.htm> Magyar Életrajzi Lexikon. (Letöltve: 2017. 11. 24.)

⁶⁴ „Örömmel jelentem”... (1945. április 28.) MNL OL K 850. 3. doboz. 2. tétel. 763.

és technikai állapota végül lehetővé tette, hogy a tervezett időpontban valóban megszólalhatott a rádió.

1945. május elsején déli 12 órakor a déli harangszóval végül *hét utcai hangszórón kezdte meg rendszeres adását a Magyar Rádió*. A műsort a szabadsághegyi rádióadón át sugározták.⁶⁵ A vezetékes műsor az évek folyamán elvesztette külön tartalmát, a létező főadók, illetve a helyi adók műsorait sugározták.

Az államosítás után

A csúcsmédia részei közül a Telefonhírmondót még 1949-ben államosították,⁶⁶ a vállalatot a Magyar Posta vette át.⁶⁷ Ez kiderült Szirmai István beszámolójából, amelyet a Központi Híradó vezérigazgatója Révai Józsefnek írt 1949 augusztusában. Szirmai beszámolt Révainak, hogy tudomása szerint Bebrits Lajos közlekedés- és postaügyi miniszter folytatja tovább a vezetékes rádiók fejlesztését, s a tervek szerint 1950-ben valamilyeni villanyvilágítással rendelkező település vezetékes rádiókészülékekkel lesz ellátva. Továbbá úgy vélte, hogy az előfizetők számát az elfizetési díjak mérséklésével is növelni lehetne, ezért javasolta azt, hivatkozva arra, hogy információi szerint a „kormányzat nem zárkózik el elvben” a díj csökkentésétől.⁶⁸

A vezetékes rádiózás országos hálózatának kiépítése ezt követően felgyorsult. A terv végrehajtásával Kádár Gézárt bízták meg, amit a jól képzett mérnök sikeresen hajtott végre.⁶⁹

⁶⁵ A harangszó egy régi lemezről szólalt meg, mivel az Egyetem téri templom harangtornya, ahonnan 1944-ig közvetítették, „romokban hevert” – számol be Takács Ferenc (1921–1989) rádiós szerkesztő a történetéről. Forrás: http://takacs-ferenc.5mp.eu/web.php?a=takacs-ferenc&o=DY77dL_bix (Letöltve: 2017. 11. 25.)

⁶⁶ Az 1945 nyarán létrehozott és 1950 tavaszán átalakított Magyar Központi Híradó Rt. formálisan nem volt állami cég, részei hasonló konstrukcióban, részvénytársaságként működtek. Lásd erről SIMÁNDI Irén: I. m. 26–37.

⁶⁷ HECKENAST Gábor: *Tomcsányi Béla munkássága és élete*. Nap Kiadó, Budapest, 2001. 55.

⁶⁸ Révai József elvtársnak. 1949. augusztus 29. MTVA KI. TD-322/3.

⁶⁹ Kádár Géza (1907–1983) egyike volt a Magyar Posta 1944-ben itthon maradt hét mérnökének. Számos könyvet és tankönyvet publikált. 1975-ben, a

Az 1950. évi technikai fejlesztésekről nyilatkozott Katona Antal, a Magyar Posta vezérigazgatója, a *Rádió Újság* 1951. január 19-i számában. A vezetékes rádióhálózat további fejlesztését szükségesnek tartotta, mindenekelőtt annak egyszerűsége és olcsósága miatt. Elmondta, hogy a rádió adásait az erősítőállomások kellőképpen felerősítik, a hallgatók így a telefonhoz hasonlóan vezetéken keresztül hallhatják a műsorokat. Az egyszerű készülékek bekötése is hasonló a telefonéhoz. A készüléket az előfizető kérésére az általa megjelölt helyre szerelik fel, egy konnektorhoz csatlakoztatva. A készülékeket a posta „ingyen bocsátja rendelkezésre, s mindössze havi 6 forint előfizetési díjat kell fizetni”. A rádiókészülék működtetéséhez nincs szükség elektromos áramra, mert a műsort a központ külön vezetéken át szolgáltatja, így olyan helyre is be lehet szerelni a készüléket, ahol még nincs villany. A készülékek felszerelése is díjtalan, meghibásodás esetén a posta ingyen javítja, vagy cseréli azokat. A vezérigazgató véleménye szerint az emberek megkedvelték a vezetékes rádiót, amit jelez, hogy „az elmúlt év végén mintegy 4000 előfizetőt regisztráltak. A tervek szerint 1951-re 50 000-re, 1953 végére fél millióra kívánják emelni a vezetékes rádióval rendelkezők számát. Vezetékes rádiót kapna akkorra már „minden megyei és járási székhely, az ipari központok, nagyobb falvak és tanyaközpontok”.⁷⁰

Az 1953-as országgyűlési választások előtti napon a Magyar Rádió Hivatal műsorpolitikájáról készült összefoglaló jelentésben is említés történt a vezetékes rádióról. A dokumentum bevezetőjében írják, hogy az országban 800 ezer saját készülékkel rendelkező és 160 ezer vezetékes rádióelőfizető van.⁷¹ A rádió

Magyar Rádió működésének 50. évfordulója alkalmából munkásságát Arany Emlékgyűrűvel ismerték el. Forrás: <http://www.radio-muzeum.hu/unicum/5.htm> (Letöltve: 2017. 11. 26.)

⁷⁰ A magyar rádiózás 1951-es fejlődéséről. *Rádió Újság*, 1951. január 19. 2–3.

⁷¹ Az 1949. május 15-i választás a Magyar Dolgozók Pártja győzelmét az egypártrendszer kiépítését és megerősödését jelentette. A rádiót már 1948 végétől a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége Agitációs és Propaganda Osztálya irányította. 1950-től a párt célkitűzéseinek megvalósításához a leghatékonyabb propagandatevékenységet a rádió fejtette ki. Ezért volt szükséges a vezetékes rádióhálózat kiépítése. A párt a dolgozók széles tömegét kívánta

műsorát hat adóállomáson heti 220 órában lehet hallgatni, ez naponta 31 és fél óra műsort jelent. A Kossuth és Petőfi adókon kívül naponta egy, illetve másfél órás műsort szolgáltat Pécs, Győr, Nyíregyháza és Miskolc.

A jelentésben továbbá a Magyar Dolgozók Pártja „iránymutatásainak megfelelően” ismertették a rádió feladatait. A legfontosabbnak a „békeharc” propagálását, a Szovjetunióval és a „népi demokratikus országokkal” való barátság erősítését és a „béke ellenségeinek” leplezését, a dolgozók „szocialista emberré formáló” nevelőmunkájának segítségét, az országban elért ipari, mezőgazdasági, kulturális eredmények bemutatását ítélték. A rádió „nyújtson alapos politikai tájékoztatást, népszerűsítse hazánkban, a Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban elért kulturális, gazdasági és politikai vívmányokat”. Az egyes műsorokra is kitértek: e feladatokat „prózai, zenei műsoraival úgy kell végrehajtania, hogy kihasználjon minden lehetőséget a dolgozók nevelésére. A szovjet rádiók tapasztalatait felhasználva, derűt sugárzó, a hazáját győzelmesen építő nép szemléletét tükröző műsorral kell, hogy szolgálja a Rádió a dolgozókat”.⁷²

Az egész országra kiterjedő központi vezetékes rádióhálózat az 1950-es éveket követően fokozatosan vesztett a jelentőségéből. Kádár Géza, a vezetékes adások fejlesztésének mestere éppen 1967-es nyugdíjazása előtt kapta a szomorú feladatot: az országos hálózat leszerelését.⁷³

megnyerni politikája támogatásához. Fontos mozzanata volt az eseményeknek a rádió 1949 és 1950 között történt államosítása, amely tökéletesen illeszkedett a pártvezetés elképzeléseihez. Mindezt az új alkotmányban is kifejezésre juttatták, amelynek 6. §-a egyebek mellett kimondta: „Az egész nép vagyona-ként az állam és a közületek tulajdona [...] a posta, a távíró, a távbeszélő, a rádió”. Lásd erről: SIMÁNDI Irén: I. m. 2014. 58–65.

⁷² Jelentés a Magyar Rádió Hivatal műsorpolitikájáról. 1953. május 16. MTVA KI. TD-320/1.

⁷³ Kádár Géza postamérnök, életrajz. Forrás: <http://www.radio-muzeum.hu/unicum/5.htm> (Letöltve: 2017. 11. 26.)